

TÖRTÉNETÜNK KERETE.
AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KARA
AZ 1960-AS ÉVEK VÉGÉN

RAINER M. JÁNOS
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Intézet

Történet

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Karán 1969-ben fellépő diákmozgalom sokáig szinte láthatatlan epizódja volt mind az 1960-as évek, mind „1968”, de még az egyetem történetének is.¹ A történet lényege, hogy a kar hallgatóinak egy kis, mintegy száz-kétszáz fős csoportja, felhasználva az 1968-as gazdasági reformmal párhuzamos politikai kísérletezést, politikai részvétellel irányuló kezdeményezést tett. A szovjet típusú központosított diktatórikus politikai rendszerben, amely Magyarországon az 1960-as évek elején érte el a bürokratikus stabilitás állapotát,² ez konfliktust eredményezett.

1969. április 29-én a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) kari szervezete rendes tisztújító küldöttértekezletén a mintegy száz küldött nagy többsége megsemmisítő bírálatban részesítette a Balogh András vezette, korábbi Végrehajtó Bizottságot (VB), és egy rendkívül eredményes előzetes önszerveződés nyomán a másnap hajnali választáson saját jelöltjeit is bejuttatta az új kari KISZ-bizottságba. Előbb a küldöttek, majd az új bizottság is leszavazta a felső párt- és KISZ-szervek két egymást követő titkárjelöltjét, és Bakos István, végzős magyar–népművelés szakos hallgató, az Eötvös Kollégium volt

---

¹Részlet egy nagyobb munkából, amely a mozgalom előzményeiről, alakulásáról és a benne szereplő személyekről és intézményekről szól. – Az egyetem és kara egyszersmind az ünnepelttel közös történetünk, vagyis diákéveink kerete is volt, csak néhány évvel később, a hevenyes évek második felében.

²Erről lásd KORNAI JÁNOS: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. Budapest: HVG Kiadó 1993., Richard LOEWENTHAL: *Beyond Totalitarianism?* In: *1984 Revisited. Totalitarianism in Our Century*. (Ed.): Irving HOWE. New York: Harper & Row 1983, 209–267., Raymond ARON: *Demokrácia és totalitarizmus*. Budapest: L'Harmattan 2005. A konfliktusra: RAINER M. JÁNOS: *Konfliktus a szovjet típusú rendszerek elitjében – régi és új viták*. In: *Elit és konfliktus – tanulmányok. Magyarország a jelenkorban. Évkönyv 2023*. (Szerk.): Uő. Budapest – Pécs: Kronosz – 1956-os Intézet Alapítvány 2023, 15–46.

diákbizottsági titkára lett a kar új KISZ-titkára.³ Az új vezetés programjának alapeleme a konkrét kari szervezet demokratizáló reformja volt. Az adminisztratív keretek (szak, évfolyam, csoport) szerint tagolódó alapszerveket közös, sőt *közösségi* tevékenységek alapján szervezték volna át. Ebben nagy szerepet kapott volna a különféle szociológiai-szociográfiai kutatások szervezése és lefolytatása (cigányság, munkásság, munkásszállók, aprófalvak stb.). Másrészt a kari KISZ-vezetés mellé, illetve fölé *kari gyűlés* néven egy nagy létszámú, népgyűlésjellegű ellenőrző testületet rendeltek volna. A kari gyűléssel kapcsolatban már 1969 kora tavaszától a *faliújságokon*, majd magán a küldöttértekezleten is különféle ötletek merültek fel. A *radikális-bázisdemokrata* javaslat szerint a gyűléseken bárki, akár valamennyi hallgató részt vehetett volna, évente akár több alkalommal, teljes körű felügyeletet gyakorolva a KISZ VB felett, még személyi ügyekre is kiterjedő döntési jogokkal. A *mérsékelt-rendszerkonform* változatban a gyűlésen csak tanácskozás folyik, a KISZ választott küldöttei vesznek részt rajta, a vezetésnek csupán tanácsokat adhatnak, pusztán tekintélyükön, illetve a címzettek belátásán múlik, mennyire veszik figyelembe a kari gyűlés határozatait. A következő hónapokban – beleértve a nyári szünetet is – élénk vita folyt erről a kari nyilvánosság fórumain, a faliújságok mellett egy újonnan, sok száz példányban megjelenő sokszorosított újságban, a *Kari Híradóban*.

A vita kompromisszummal zárult: az 1969. október 11-ére összehívott kari gyűlésen nem vehetett részt mindenki, de a mintegy száztagú küldöttértekezlet létszámának kétszerese volt jelen: valamivel több mint kétszáz az ezerhétszáz nappali tagozatos hallgatóból, akik közül ezeröttszáz volt KISZ-tag. Küldöttként a KISZ alapszervezeti delegáltak javarészt vezetőseik tagjait, ők tehát az *aktíva*⁴ köréből kerültek ki. Döntési jogkörrel a kari gyűlés nem rendelkezett, de határozatokat hozott a napirendjén szereplő két téma egyikében – az egyetem állami vezető testületeibe delegálandó hallgatói képviselők⁵ arányáról (a gyűlés egyharmados képviseletet követelt) és jogköréről (beleszólás minden hallgatókat érintő kérdésbe, beleértve egyes személyzeti ügyeket

³ A KISZ körülbelül 30 tagú kari bizottsága felügyelte és irányította a csaknem 1500 tagot számláló negyven bölcsészkar alapszervezetet. Az intézményi KISZ-bizottságok – a hasonló szintű kommunista pártbizottságok mintájára – a bázis *központi bizottságaként* működtek, az operatív irányítást a bizottság kebeléből választott, általában 8-12 tagú *végrehajtó bizottság* (VB, a bázis *PB*-je) végezte. Az egyetem szintjén ugyanebben a rendben működött az ELTE KISZ Bizottsága és annak VB-je. A szervezet történetére lásd GERGELY Ferenc: *KISZ: a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története, 1957–1989*. Budapest: Holnap 2008, a párt modern történetére: PAPP István: *A magyar kommunisták 1918–1989*. Budapest: Jaffa 2024.

⁴ *Aktívának* a pártnak vagy annak szervezeteinek (így a KISZ) mozgalmi és bürokratikus szempontból érzékelhető, tényleges tevékenységet végző tagságát (a teljes tagság néhány százalékát kitevő részét) nevezték; az *aktivista* a nemzetközi 68-ról szóló történelmi irodalom egyik központi kategóriája, lásd *Europe's 1968: Voices of Revolt*. (Ed.): Robert GILDEA/James MARK/Anette WARRING. Oxford: Oxford University 2013.

⁵ Az új, hallgatói képviseletről is rendelkező egyetemi szervezeti szabályzatok bevezetését párt- és kormányhatározatok írták elő, előkészítésük 1968-ban indult.

is). Számos felszólaló ezen túlmenően pluralizáló-liberalizáló oktatási reformokat és a kari gyűlés szervezeti rendbe illesztését sürgette. A második napirendi pontot, az új ösztöndíjrendszer bevezetését a gyűlés nem tudta megtárgyalni, mert Székely György dékán bezárta az ülést arra hivatkozva, hogy a rendezvényre szánt idő lejárt.⁶

A kari gyűlés folytatására nem is került sor, mert a teljes érintett intézményrendszer (az ELTE bölcsészkar pártszervezetei, az egyetemi, illetve budapesti párt- és KISZ-vezetés, sőt a KISZ és az MSZMP központi apparátusa és vezető testületei is) támadásba lendült ellene. A reformer kari KISZ-vezetés magára maradt, a pártszervezetet kézi irányítás alá helyezték, megalázó önkritikára kényszerítették. Néhány nap alatt megszűnt a nyilvánosság, a Kari Híradó című kiadványt, ahol a kari gyűlésről és más kérdésekről élénk viták folytak, a pártszervezet cenzúrázta. Pár hónapig így is eltartott, amíg a helyzet konszolidálódott, és a kari KISZ-vezetés bomlásnak indult. Bakos titkár 1970 őszén lemondott, a bölcsészkar KISZ visszaüllesztése a bürokratikus normalitásba még két évig tartott.

Keret – az egyetem

Az események térbeli és társadalmi színtere, az *egyetem*, éppen az 1960-as évek második felében nyerte el stabil helyét a posztisztáláni rendszer magyarországi változatában. A negyvenes évek végén végbement szovjetizáció: a tanári kar megtisztítása, ideológiai tárgyak bevezetése, tan(választási)szabadság megszüntetése, felzárkóztató kurzusok a munkás- és parasztszármazásúak számára, a „*teaching college*” jelleg – miután a tudományos kutatás az ugyancsak átszervezett Magyar Tudományos Akadémia intézeteibe került át – erőszakolt dinamizmusa megszűnt. A „*szocialista egyetem*” az 1960-as évek közepére szilárd formákat öltött.⁷ Az évtized végén Magyarországon a megfelelő

⁶ A diákmozgalom tartalmáról, jellegéről az ELTE bölcsészkar KISZ-szervezetének 400 példányban megjelenő, stencilsokszorosítású *Kari Híradója* néhány 1969-es számán kívül a bürokratikus rendszer egykorú dokumentumai állnak rendelkezésre, mindenekelőtt Budapest Főváros Levéltára (BFL) Párt-archívumi iratok (XXXV.) Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Budapesti Bizottságának iratai, Kerületek és alapszervezetek iratai (37. c.) 5. 280. ö. e., 322. ö. e.; Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára (ELTEL) Egyetemi DISZ és KISZ bizottság iratai (XXV.) 22. b. 2. d. (az 1969. áprilisi küldöttterkezlet jegyzőkönyvével), ELTEL Kari DISZ és KISZ bizottságok iratai (XXXV.) 22. f. 2. d. (az 1969. októberi kari gyűlés szó szerinti jegyzőkönyvével); Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Egyesületek, Tömegmozgalmi szervek (XXVIII-M)-18-m 1969. 48. dosszié, MNL OL Az 1945 utáni munkáspártok és szakszervezetek iratai (M) KS 288. f. 36/1969/18. ö. e.

⁷ A szovjet típusú rendezetek egyetemeiről lásd John CONNELLY: *Captive university: the Sovietization of East German, Czech, and Polish higher education, 1945–1956*. Chapel Hill – London: University of North Carolina Press 2000., Michael DAVID-Fox: *Russian Universities Across the 1917 Divide*. In: *Universities under dictatorship*. (Ed.): John CONNELLY/Michael GRÜTTNER. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University 2005, 17–43.

korú (20–24 éves) népesség körülbelül 10%-a tanult a felsőoktatásban. Nagyjából ugyanekkora volt a csehszlovák és lengyel egyetemisták aránya is, de Jugoszláviában például 16%-os. Ez még az akkori nyugat-európai átlagot is meghaladta, amitől a magyar már ekkor elmaradt valamelyest, hiszen a megfelelő korú népességben az egyetemisták aránya Franciaországban 16%, Olaszországban 17%, Nyugat-Németországban 14% volt, a 20%-ot csak Hollandia és Svédország érte el.⁸ A hazai hallgatószám (nappali, esti, levelező) összlétszáma 1968/69-ben mintegy 78 ezer főt tett ki, ami az 1936/37-ben beiratkozottak hatszorosa volt. Az addigi csúcst jelentő 1964/65-ös tanévhez képest viszont a létszám kb. 13 ezerrel csökkent, ami az esti tagozatra járók négy és fél ezer, a levelező tagozatosok tizenkétezer (!) főnyi csökkenéséből adódott, miközben a nappali tagozatra járók száma három és fél ezerrel nőtt.⁹ Ezek az adatok jelezték, hogy lezárult az erőltetett társadalomátalakítás időszaka, az új elitek, szubelitek kialakítása.

A hatvanas évek közepére az egyetem elsősorban az elitek és középrétegek *újratel-melését* biztosította. Az estin és levelezőn tanulók számának csökkenése arra is utalt, hogy a csaknem másfél évtizeden keresztül diszkriminált, felsőoktatásból részben vagy egészében kizárt, majd 1962-ben oda visszaengedett volt felső- és középrétegek gyermekeinek „*bepótló*” egyetemi éveit is véget értek. A felsőoktatásról szóló politikai retorika már nem tartalmazta az „*évszázados társadalmi igazságtalanság*” orvoslásának célkitűzését, az egyetem missziója a „*szocialista szakemberképzés*” maradt. Utóbbi az intézmény hármasságával látta el: magas szintű szaktudással, erkölcsi habitussal és a politikai megbízhatósághoz, sőt példamutatáshoz szükséges világnézeti-politikai ismeretekkel. Az első és a második az egyetem állami vezetésének irányításával az oktatói kar biztosította, míg a harmadik missziót ellátó szakoktatók számíhattak az egyetemi pártszervezet és az ifjúsági szervezet közvetlen, hathatós támogatására. Ezek az alapfunkciók és a biztosító intézmények rendje a sztálini szakaszban alakult ki. Az egyetem első reformja 1962-ben, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) VIII. kongresszusát követően lényegében semmit sem változtatott ezen. Intézményi autonómia nem létezett, a mindennapi működést azonban a tanári kar szinte korlátlan autoritása határozta meg – amit nem feltétlenül a szovjetizálás hozott magával, mert az jelentős 19–20. századi nemzeti tradíciókra támaszkodott.¹⁰ A helyi pártszervezetek szerepe – legalábbis az ELTE példája alapján – nem tűnik jelentősnek. A kar párttagsága 1969-ben mintegy kétszázötven fő volt, akik

⁸ TOMKA Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Budapest: Osiris 2020, 446.

⁹ Vera és Donald Blinken Open Society Archives (OSA) 300-40-1 RFE/RL Research Institute, Hungarian Unit Subject Files Box 30, *RFE Research East Europe Hungary/1*, 10 January 1973: Higher Education in Hungary.

¹⁰ Lásd erről György PÉTERI: The Communist Idea of the University: An Essay Inspired by the Hungarian Experience. In: *Universities under dictatorship*. (Ed.): John CONNELLY/Michael GRÜTTNER. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University 2005, 139-166.

az egyetem 577 fős párttagságának csaknem felét adták.¹¹ A négy kari alapszervezet tudományterületenként szerveződött, egyenként 40-80 főt számlált. Taggyűléseket évente csupán három-négy alkalommal tartottak, ebből általában egyszer aktuális politikai kérdésekről szóló előadások meghallgatására gyűltek össze, a többi taggyűlés napirendjén a szervezet belső ügyei (tagfelvételek, fegyelmi ügyek, vezetőségválasztás) szerepeltek. A rendkívül felületesen vezetett jegyzőkönyvek esetlegesen maradtak fent, ebből és tartalmukból egyaránt az világlik ki, hogy a „*pártélet*” ezen a szinten jórészt bürokratikus formalizmust és ürességet jelentett. Az alapszervezeti pártvezetőségek fölött állt a kari MSZMP *csúcsvezetősége*, amelynek rendes körülmények között fő feladata az egyetemi vezetés törekvéseinek képviselése, az azokért való „*lobbizás*” volt a párt felsőbb intézményeiben. Az egyetemi vezetés napi ügyeiben a párt jelenléte alig mutatható ki, az ifjúsági szervezet pedig még ennél is kevésbé szólhatott bele bármibe.¹²

Reformkerettől keretrendeletig

A hatvanas évek végéhez közeledve újabb egyetemi reform előkészületei kezdődtek. Ezek a szovjet típusú berendezkedés működésének egészét célzó változtatásokhoz kapcsolódtak, leginkább az 1968-ban bevezetett gazdaságirányítási reform előkészítéséhez. A reform egyik kulcskérdésének, az államgazdaság hatékonysági problémáinak egyik kitörési pontját a tudományos kutatásban és fejlesztésben határozták meg.¹³ A társadalmi mechanizmusreform jelszava a „*demokratizálás*” (másutt: „*demokratizálódás*”) volt. Az egyetemet mindkettő érintette. Az 1969-ben kiadott *Tudománypolitikai irányelvek* az 1940-es évek végétől létrehozott, egyetemektől függetlenül a Magyar Tudományos Akadémia irányítása alá helyezett kutatóhálózat mellett az egyetemeknek is elsődleges feladatává tette a tudományos kutatást.¹⁴ Ehhez biztosítani kellett volna a személyi és tárgyi feltételeket. A korabeli hivatalos dokumentumok és az erről szóló

¹¹ MNL OL XXVIII-M-18-m, 1969. 48. dossz. 20–31., Jelentés az ELTE Bölcsészettudományi Karán kialakult helyzetről és további feladatainkról, d. n. [1969. nov. 3. előtt] vö. uo. 196–249. Jegyzőkönyv Kádár János konzultációjáról az ELTE vezetésével, 1969. máj. 29. délelőtt, Kischner Béla titkár tájékoztatója.

¹² ELTE 1. a. ELTE Egyetemi Tanácsa ülései 1957–68 alapján.

¹³ Lásd erről KALMÁR Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1989*. Budapest: Osiris 2014., SOMLAI Katalin: Bognár József elnöki szerepben. Törekvések az értelmiségi szubelit képzettségének és befolyásának növelésére az állampárti rendszerben. In: *Gazdasági elit a szovjet típusú rendszer időszakában. Magyarország a jelenkorban*. (Szerk.): RAINER M. JÁNOS. Budapest – Pécs: 1956-os Intézet – Kronosz Könyvkiadó 2022, 141–178.

¹⁴ „*Számos tanszék és oktató munkájában gyakran tapasztalható súlyos lazaság, az oktatási előírások és fegyelmem megértése, sok esetben improduktív az egyetemi munkarend szervezése s nem csökken a hallgatók felesleges terhelése. A decentralizáció, a demokratizmus, az egyetemi autonómia helyes elve gyakran eltorzul a gyakorlatban*” – írta például az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának határozata 1967 nyarán. MNL OL MI-KS 288. f. 41/79. ö. e. Az MSZMP KB Agit-Prop Bizottságának ülése 1967. júl. 11. 2–3.

visszaemlékezések egységesek abban, hogy az ELTE-n ezek nem álltak rendelkezésre. Hiába számított múltja, mérete (mintegy 7000 hallgatója) okán az ország első egyetemének, az értékelések rendre elégedetlenek voltak az oktatás színvonalával, az oktatási fegyelemmel, a tárgyi feltételekkel, a szűkös oktatási térrel, az oktatók tudományos teljesítményével, és elmarasztalóan említették az egyetemen folyó csoportharcokat (ahogy akkor nevezték: klikkharccokat).¹⁵ Ugyanakkor az egyetemi vezetés és a párt-szervezetek is folyamatosan próbáltak „barcolni” a felsőbb szervekkel: több bérért és jobb tárgyi feltételekért.¹⁶

Az egyetemi „demokratizmus” fejlesztését a hatvanas évek közepének általános hazai politikai tendenciája, a reform csak részben indokolta. Az erről szóló első tervezetek megszületésekor már zajlottak a nyugati diákmozgalmak, amelyek a szovjet típusú rendszerek ideológiai-politikai elitjében derűlátással vegyes értetlenséget váltottak ki. Az értetlenséggel szorongás párosult, amikor a fiatal generáció érzékenyen adaptálni kezdte a korszak új kultúráját (elsősorban a zenét), és a diákság politikai mozgalmi is megjelentek előbb Lengyelországban, majd Jugoszláviában.¹⁷ Miközben utóbbiakról a magyar tömegtájékoztató jobbra hallgatott, az MSZMP KB illetékes, Tudományos, Kulturális és Közoktatási Osztálya (TKKO) részletes jelentéseket készített róluk a pártvezetés számára – mindenkor a hazai ideológiai viták és a politikai hangulat érzékeny összefüggésében.¹⁸ 1968 nyarán, amikor az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága megtárgyalta az egyetemi reform tervezetét, már megszületett a megkönyebbült értékelés, megfelelő magyarázattal ellátva:

„Felsőoktatási intézményeinkben az elmúlt tanév – az izgalmakra okot adó nemzetközi események és külföldi diákmozgalmak ellenére – nyugodt, kiegyensúlyozott légkörben zajlott le. Ennek forrása elsősorban és alapvetően az ország általános társadalmi-politikai állapota, de része volt benne annak is, hogy a párt, állami és KISZ szervek – meglehetősen széles oktatói és hallgatói aktíva bevonásával – már jó ideje számottevő erőfeszítéseket tesznek a hazai felsőoktatásban is jelentkező korszerűsítési, képzési, szociális és szervezeti problémák feltárására, jobb megoldások keresésére s éppen ezért az e téren mutatkozó ellentmondások nem jelentkeztek kiélezett feszültségekkel.”¹⁹

¹⁵ ELTEL 1. a. ELTE Egyetemi Tanács ülés jkv., 1967. okt. 19., ahol Nagy Károly rektor beszámolt arról, hogy nyári találkozójukon Aczél György Kádár János jelenlétében hívta fel a figyelmét az oktatási fegyelemre; a klikkharccokra lásd ELTEL 1. a. Az Egyetemi Tanács és az ELTE MSZMP Bizottsága közös ülés jkv., 1968. január 29.

¹⁶ A budapesti pártbizottság 1965–1966-ban nagyszabású vizsgálatot folytatott (120-140 oktatóval és hallgatóval beszéltek) az ELTE pártszervezeteinek munkájáról, amely voltaképpen az egész egyetemről szólt, lásd BFL XXXV-1-a/4. 216. ö. e. MSZMP Budapesti Bizottság Végrehajtó Bizottsága (BpB VB) 1966. jan. 14-i ülés jkv., előzménye uo. XXXV-1-a/4. 209. ö. e. – MSZMP BpB VB 1965. nov. 5-i ülése.

¹⁷ Erről lásd a *Bevezetésben* ismertetett irodalmat.

¹⁸ Lásd például az MSZMP KB Agit-Prop Bizottságának 1968. március 26-i ülésére készített kereken százoldalas (!) összeállítást, MNL OL 288. f. 41/91 ö. e.

¹⁹ MNL OL M-KS 288. f. 41/99. ö. e. MSZMP KB Agit-Prop Bizottság ülése, 1968. aug. 30. 7.

A Művelődési Minisztérium 1968 júniusában előterjesztést készített az MSZMP KB Agit-Prop Bizottságának *Az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák önállóságának fokozására és belső demokratizmusának kiszélesítésére* címmel, amely nagyobb egyetemi önállóságot javasolt, a diákság jogainak szabályozását, különös tekintettel az egyetemi irányító testületek munkájában való részvétel jogára. A minisztérium irányelvei leszögezték:

„[A] *szocialista értelmiség formálásának elhanyagolhatatlan oldala: a felsőiskolás diákság bevezetése a közéleti-társadalmi tevékenységbe, politikai aktivitásának kibontakoztatása. A felsőoktatási intézmények hallgatói már felnőttek, szavazati joggal rendelkező állampolgárok, a férfihallgatók mind nagyobb számban katonaviseltek. [...] A társadalmi tevékenység, önkormányzás fontos iskolája a hallgatók részvétele saját közösségeik ügyei, az intézmény életének irányításában. [...] Ennek megfelelően következetesen meg kell valósítanunk, hogy a hallgatóság képviselői választott politikai és érdekvédelmi szerveik révén legyenek szavazati jogú tagjai a vezető és tanácsadó testületeknek (az egyetemi, rektori, kari, igazgatói tanácsnak, a felsőoktatási intézmények különböző bizottságainak, köreinek stb.), s megbízottai legyenek részt a tanszékek életében is.*”²⁰

Az Országos Felsőoktatási Nevelési Munkabizottság és a KISZ KB Egyetemi és Főiskolai Tanácsa 1969 kora tavaszára egy ajánlásrendszert dolgozott ki *A hallgatók részvétele felsőoktatási intézményeink szocialista nevelőtevékenységének alakításában* címmel. A részvételt mintegy evidenciaként kezelve a terjedelmes írás már a részvételi formákról szólt. Erre a legmegfelelőbbnek a KISZ-szervezetet tartotta, de meglepő módon megjelentek a szervezeten kívüliek is: *„A diákság egészét érintő érdekvédelmi, szociális és egyéb közösségi kérdéseket tárgyaló, eldöntő és beszámoló KISZ-gyűlésekre hívják meg a nem KISZ-tag diákokat is és biztossítsák számukra e kérdésekben az egyenlő állásfoglalási jogot*”²¹ – sőt ezt a tételt egyenesen a szocialista demokratizmussal azonosította. Ez a vitaanyag is leszögezte, hogy a hallgatók *„felelős megbízottaik révén részt vehetnek a tanintézet egész tevékenységének alakításában, bírálatában, irányításában. Véleményezési, kezdeményezési, és szavazati jogaik vannak felvételi, tanulmányi, nevelési, diákjóléti, hallgatói minősítési fegyverkezési kérdésekben, közvetlen döntési jogkörük a diákközösségi élet alakításában.*”

A részvétel *„alapsejtje”* a tanulócsoporthoz, magasabb szintje a szak, az évfolyam, és *„az évfolyami és szak KISZ szervezetek időközönként kibővített taggyűléseiken* [kiemelés – R. M. J.] a KISZ-en kívüli hallgatók meghívásával teremtsék meg

²⁰ Az előterjesztést és az irányelveket lásd uo. 38–86. illetve 87–102. – Néhány hónappal később a szervezet belső demokratizálásáról a sajtóban is hírt adtak, lásd pl. K. F.: Új az egyetemeken. In: *Magyar Ifjúság* 12/46 (1968), 1968. nov. 15. 3.

²¹ *A hallgatók részvétele felsőoktatási intézményeink szocialista nevelőtevékenységének alakításában. Az Országos Felsőoktatási Nevelési Munkabizottság és a KISZ KB Egyetemi és Főiskolai Tanácsának vita-tézisai a II. Országos Felsőoktatási Nevelési Konferencia számára.* (Debrecen, 1969. április 9–11.) Budapest: Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat [1969], 5.

az évfolyam, a szak diákaktivája egészének demokratikus fórumát. [Kiemelés az eredetiben.]” E gyűlések tárgyalják meg az évfolyam vagy szak összes hallgatóját érintő kérdéseket – az ajánlás szerint tanévente legalább kétszer. A végrehajtás a KISZ-szervezet feladata, de az az egész hallgatói kollektívának tartozik felelősséggel. A kar, intézet hallgatói összességét érintő kérdések tárgyalására a vitaanyag a kari/egyetemi KISZ-bizottság (vagy aktíva) valamennyi diákkollektíva felelős vezetőivel/megbízottaival kibővített ülését tartotta ideálisnak, ugyancsak évente kétszer.

1969. április elején a debreceni Felsőoktatási Nevelési Konferencián²² több egyetem (Budapesti Műszaki Egyetem, Marx Károly Közgazdasági Egyetem) KISZ-titkárai és állami vezetői arról számoltak be, hogy a minisztériumi keretrendeletre nem is várva már a gyakorlatban valósították meg az ajánlásokat. Igaz, több felszólaló jelezte, még a KISZ-en belül is sokan „idegenkedve” fogadták ezeket. Ami tehát 1969-ben a budapesti bölcsészkaron történt, intenciójában és szervezeti formájában látszatra nem sokban tért el a párt- és állami vezetés „demokratizálási” törekvéseitől. Hogy ezt a (még) komolyan vett társadalmi-politikai reform lendülete, vagy a nyugati diákmozgalmak bázisdemokrata törekvéseitől való szorongás, netán a prágai tavasz, illetve az intervenció utáni csehszlovák diákellenállás motiválta – mindegy is, valószínűleg mind együttesen.

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem képviselői a debreceni tanácskozáson igencsak passzívan viselkedtek. Bár jelen volt a Bölcsészettudományi Kar KISZ-titkára, Balogh András, és a minisztériumi bizottságban is képviselte az egyetemet Hahn István történészprofesszor, az ELTE tapasztalatairól nem számoltak be. Feltehetően azért, mert nem rendelkeztek ilyenekkel. Az ELTE pedig, mint története során mindig, a hatvanas évek végén is a magyar felsőoktatás vezető, legtekintélyesebb intézménye volt. Ehhez képest – mint oly sokszor – bölcs mérséklettel, ha tetszik, konzervatív módon viszonyultak a változásokhoz. Vezetői és oktatói ebben az időben is úgy érezték, mint annyiszor addig (és azután): zászlóshajószerepükhöz képest munkájuk anyagi és technikai feltételei szálanalmasan elmaradtak. A szovjetizáció lépései az ELTE-n is ugyanazok voltak, mint mindenütt – legfeljebb a talán legszabadabb bölcsészkar érintette leg súlyosabban a kötött tanrend bevezetése –, ha ennek álcája alatt a részleges szabadságok (szakkollégiumok, speciális kollégiumok) kis pótrendszerei nem maradtak volna meg. A tanári kart több lépcsőben alaposan megtisztították – de az 1968 őszén az ELTE bölcsészkarán oktató mintegy ötven professzor csaknem egyharmada 1945 előtt is ott (vagy más egyetemen) tanított, ötödrészüik pedig 1945–1948-ban került a karra. A hallgatóság összetétele megváltozott: a negyvenes évek közepi 5%-ról 55% fölé szökött a munkásszármazásúak aránya – ezt azonban nem haladta meg. Az ötvenes évek folytonos átszervezései 1956 után megszűntek. A hagyományosan választott önkormányzati testületek kinevezett tanácsadó testületekké fokozódtak le

²² *A diákközösség öntevékenysége a felsőoktatásban.* (Szerk.): SZÉCHY Éva. Budapest: Tankönyvkiadó 1969.

a vezetők mellett, akik szinte semmiben sem dönthettek, szerepük a végrehajtás volt. 1956 után ugyan a direkt, kézi irányítás módszerei háttérbe szorultak, a pártbizottságokba kivétel nélkül egyetemi emberek kerültek (korábban ez nem volt feltétlenül így), és új tantervek készültek stb. A hatvanas években a változás ígérete az ELTE-t, azon belül a bölcsészetet is érintette.²³

1968 decemberében Polinszky Károly köz- és felsőoktatásért felelős művelődési miniszterhelyettes az ELTE vezetésének is beszámolt a hallgatói jogok részletes, *jogi* szabályozásáról hamarosan kiadandó keretrendelet részleteiről. A rendelet elsősorban a KISZ érdekvédelmi szerepére épített. Különösen a diákjóléti és tanulmányi kérdéseket illetően az egyetem állami vezetése köteles biztosítani, *„hogya a KISZ – választott szerveinek közreműködése útján – az ifjúságot érintő döntések előkészítésében részt vegyen”*. A tervezet, bár nem kevés bizonytalansággal, olyan kérdésekben biztosított jogot a javaslatokra, sőt akár *„felszólamlásra”* is, mint a vizsgaidőszak, a vizsgáztatás, általában a vizsgarend, az előadások, gyakorlatok tartalma és módszertani problémái, a tudományos diákköri munka stb. Ehhez nemcsak az irányító testületekben, hanem például a hallgatói ügyekkel foglalkozó állandó vagy eseti bizottságok munkájában is teljes jogú ragságra van szükségük, például a konkrét tantervek és tantárgyi programok kialakításával megbízott oktatási vagy más bizottságokban, valamint az ösztöndíjak, segélyek, kollégiumok ügyeivel foglalkozó Diákjóléti Bizottságok munkájában. A rendkívüli szociális segélyek elosztását egyenesen teljesen a KISZ hatáskörébe utalták volna.²⁴ Mindezzel lényegében az ELTE vezetése is egyetértett, hozzátevé azért, hogy *„álláspontja szerint az állami feladatok (pl. pénzügyelvényezés) maradjanak az állami vezetők kezében, de a különböző állami szervek által ellátott funkciókban biztosítani kell a KISZ véleményelmondási részvételét”*. Sőt, *„bizonyos szinteken kívánatos lenne a testületekbe a KISZ képviselője mellett az ifjúság közvetlenül választott képviselőit [kiemelés tőlem – R. M. J.] is bevonni”*.²⁵

A reform keretprogramja tehát Csehszlovákia 1968. augusztusi megszállása után is érvényben maradt. A budapesti bölcsészkar diákaktivistái egy évvel később legalábbis így hitték, és a maguk módján megpróbálták kitölteni a kereteket. Próbálkozásuk kudarcot vallott, mert a keretek kijelölői ragaszkodtak ahhoz, hogy a kitöltés gyakorlatait is ők határozzák meg.

²³ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002.* (Szerk.): SZÖGI László. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2003, 317–365., BORSODI Csaba: *A Kar története.* <https://www.btk.elte.hu/tortenet> [d. n. utolsó letöltés: 2025. szeptember 29.].

²⁴ ELTEL 1. a. ELTE Egyetemi Tanácsa és MSZMP Bizottsága közös ülés jkv., 1968. dec. 6. 163–164. – Az ülés előkészítéséről lásd BFL XXXV. 40. b. ELTE MSZMP szervezet, apparátusi iratok 17. ő. e. 76-77., Kirschner Béla egyetemi párttitkár 1968. nov 1-i levele a pártszervezeti titkároknak.

²⁵ Uo. 52.

THE SETTING OF OUR STORY
THE FACULTY OF HUMANITIES AT EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY
IN THE LATE 1960S

The student movement that took place in 1969 at the Faculty of Humanities of Eötvös Loránd University (ELTE) in Budapest was for a long time an almost invisible episode in the history of both the 1960s and „1968,” and even in the history of the university itself. This study presents the setting of the story. It examines the role of higher education in the post-Stalinist period of the Soviet-style system. After the introduction of the 1968 economic reforms, the Hungarian communist leadership also considered cautious political reforms. According to the evidence, higher education would have been one of the testing grounds for this. Universities played an important role in reproducing both the elite and the sub-elite of the system, and the Faculty of Arts trained specialists in indoctrination. They wanted to impose all „democratization” on the bureaucratic system from above—the problem was that student activists took this intention seriously. They would have implemented truly democratic practices—from below. This could not be achieved even on the scale of a university faculty.